

Šaur, Vladimír

[Radeva, Vasilka. Bălgarskoto slovoobrazuvane]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1989-1990, vol. 38-39, iss. A37-38, pp. 176-179

ISBN 80-210-0168-2

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101715>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

*Mile Tūmici:***Dictionar roman-macedonean, Makedonsko-romanski rečnik.**

Bucuresti — Skopje 1986, 2 svazky, 1011 + 1131 stran.

Vzájemné návštěvy nejvyšších představitelů strany a státu, vědeckých a kulturních pracovníků, výměna publikací, přednáškové pobyty a stáže, překlady uměleckých děl — to vše se v posledních desetiletích ve vztazích mezi socialistickými zeměmi nejen zintenzivnilo, nýbrž stalo samozřejmou součástí vzájemného poznávání a sblížování národů.

K významným pomocníkům ve všestranném rozvoji kulturních, politických a hospodářských styků mezi národy patří bezesporu slovníky a jazykové příručky. Toho si zřejmě byl vědom také autor dvousvazkového Rumunsko-makedonského a makedonsko-rumunského slovníku, který tak obohatil dosavadní fond dvojjazyčných slovníků v obou zemích. Každý ze slovníků obsahuje více než 50 000 slov, frazeologických spojení, idiomů a četná přísloví. Zatímco k sestavení Rumunsko-makedonského slovníku posloužil autorovi jako základ především Dictionarul explicativ al limbii române [Bucuresti 1975], pro Makedonsko-rumunský slovník autor čerpal hlavně ze zatím jediného makedonského výkladového slovníku Rečnik na makedonskiot literaturnen jazik so srpsko-chrvatski tolkuvanja (I—III, Skopje 1961—1966).

Rumunsko-makedonský a makedonsko-rumunský slovník je opatřen stručným výkladem makedonské a rumunské fonetiky a mluvnice. Jsou to ve skutečnosti první stručné fonetické a mluvnické přehledy příslušného jazyka v té nebo oné zemi. Slovníky obsahují rovněž seznam zeměpisných jmen a seznam použitých slovníkových a gramatických přírůček.

O praktické užitečnosti recenzovaných slovníků není sporu. Kromě toho však jistě vyvolají zájem jazykovědců slavistů a balkanistů, protože se v nich srovnává lexikum dvou jazyků v rámci tzv. balkánského jazykového svazu.

Česká a slovenská lexikografie je ve vědeckém světě pozitivně hodnocena pro její koncepčnost, systematicčnost a snahu o to, pokrýt jazykovými a slovníkovými příručkami všechny evropské i mimoevropské jazyky. O to více proto zaráží skutečnost, že dodnes nemáme žádný česko-makedonský a makedonsko-český slovník, třebaže se naše styky s Jugoslávií v zájmu našich národů všestranně rozvíjejí. Stovky makedonských stavebních dělníků po léta pomáhají u nás při stavbě důležitých objektů. Jim, stejně jako balkanologům, slavistům, překladatelům, studentům slavistických disciplín i dalším zájemcům, by podobný slovník byl vítanou pomůckou. A navíc by zaplnil dosud existující mezeru v naší lexikografii.

Ivan Dorovský

Vasilka Radeva: Bǎlgarskoto slovoobrazuvane. Sofia 1987. 165 s.

Publikace V. Radevové je první knihou vydanou ve sbírce publikací určených zahraničním studentům bulharistiky a účastníkům mezinárodních letních seminářů. Podává cizincům popis tvoření bulharských slov, především tvoření odvozováním, v menší míře skládáním; největší pozornost věnuje autorka substantivům (skoro $\frac{2}{3}$ textu), asi $\frac{1}{6}$ textu adjektivům, zbytek slovesům, příslovcím a zájmenům. Poměrně malý rozsah partie, věnované slovesu, je záměrný, neboť autorka úmyslně eliminuje problematiku čistě vidovou.

Z hlediska cizinců, studujících bulharštinu, jsou tyto proporce přiměřené, neboť bulharské tvoření slov odvozováním je v řadě případů sice formálně obdobné ostatním slovanským jazykům, avšak sémantika přípon a rozdíly v jejich deverbativním či denominativním užití jsou v odlišnostech proti většině slovanských jazyků gramaticky relevantní. Jako příklad uveďme, že v bulharštině se hojně užívá sufixu *-ač* u deverbativ (*vodač* „vůdce“, *brásnač* „břítiva“ apod.), ale minimálně u denominativ (český typ *bradáč*, *paroháč* bulharština téměř nezná; proto bulh. *nosáč* je přirozeně deverbativum „nosič“ a nečekáme u něho význam „člověk s výraznýmnosem“, známý z českého *nosáč*). Rozdíly ve tvoření skládáním nejsou v bulh. oproti ostatním slovan. jazykům tak charakteristické.

Práce je bohatá materiálově. Kdo ji studuje, najde na většinu slovtvorných prostředků bohaté příklady. Poučš se nejen o tom, jaká různá slova existují, ale i o cestách tvoření a slovtvorných postupech. Za klad publikace je možno považovat zvláště skutečnost, že u mnoha slovtvorných typů se upozorňuje na různé možnosti tvoření. Např. na s. 66 u subst. na *-to* typu *kradło*, *pladło* se uvádí, že mohou být tvořena buď přímo od příslušného slovesa, anebo od jeho odvozeného adj. na *-livo*, pod. v jiných takovýchto případech, což ocení zejména zájemci o srovnávání slovtvorných postupů v jednotlivých slovanských jazycích.

Základní dělení publikace vychází ze slovních druhů odvozovaných slov (tvoření substantiv — adjektiv — sloves ...), další dělení hlavních kapitol je podle slovního druhu základních slov (deverbativa — denominativa — deadjektiva) a uvnitř těchto oddílů je dělení sémantické. To je ve většině případů účelné a výstižné, v některých oddílech však problematické, neboť tvoření slov se jinak jeví mluvčím mateřského jazyka a jinak z porovnávacího aspektu cizincům. Hlavní rozdíl je v tom, ke kterým jevům upřeme pozornost. Příslušníkům vlastního národa jsou mnohé jevy samozřejmé, tedy jejich triviální výklad by byl zbytečný; naproti tomu je nutno komentovat dublety a jevy, vybočující ze spisovné normy nebo mající speciální zabarvení, protože ne každý si uvědomuje správné postavení odvozenin na ose odbornost — spisovnost — lidovost — vulgárnost. Na rozdíl od toho pro cizince je vhodné o jevech, vymykajících se normě, pomlčet, a soustředit pozornost hlavně na jevy, v nichž mohou při studiu jazyka chybovat. Pro pochopení rozdílu v přístupu uveďme příklad z češtiny. Každý Čech ví, že činitelská a konatelská jména se až na vzácné výjimky v češtině přechylují, avšak v přechylovacích sufixech není strohá pravidelnost; srov. *kuchař-ka*, *žák-yně*, *mistr-ová*, *uč-n-ice*. Proti *světec* — *světice* není v češ. stejně tvořené jméno ke *slepec*, protože subst. *slepice* znamená „samice kura domácího“, ani k *vězeň*, protože subst. *věznice* znamená „místo věznění“. Čechům není třeba objasňovat významy slov *slepice*, *věznice*; autor publikace pro cizince je však uvést musí, a někdy je třeba, aby je vhodné v souvislosti zdůraznil, protože mimo češ. se odpovídající významy vyjdří zcela odlišně.

Tomu musí být podřízeno i členění publikací pro cizince. Zde by bylo vhodnější vycházet z formální stránky, tedy provést základní dělení podle odvozovacích prostředků a teprve dál dělit sémanticky. Publikace by tím získala na přehledu, což ukážeme na příkladech. Např. deverbativní sufix *-tel* označuje v bulh. (tak jako v ostatních slovan. jaz.) někdy osobu (*stroitel*, *žitel* ...), jindy pomůcku (*visokogovoritel* „tlampač“) a v jiných případech je polysémna (*predpazitel* je techn. „pojistka“, v živém úzu však „chránítka na tužku“). A je-li např. *predatel* „zrádce“ (tedy osoba), zatímco *predavatel* „vysílač“ (tedy pomůcka) a obojí se liší jen videm výchozího slovesa, není účelné, pojednává-li se o jednom z obou jmen mezi jmény osob, o druhém mezi jmény předmětů bez vzájemné provázanosti. Specifičnost přístupu k cizincům tkví právě v tomto.

Jinou odlišností, nutnou při přístupu k cizincům na rozdíl od domácích mluvčích, je skutečnost, že téměř každý cizinec porovnává studovaný jazyk s jazykem mateřským, příp. s jinými jazyky, které také zná. V případě bulharštiny většina cizinců zná dobře

ruštinu. Ocenili bychom, zvláště v případech, kdy rozdílly bulharštiny od ruštiny jsou jen jemné, na upozornění na takovéto odlišnosti. Jako příklad uveďme pojednání o subst. se sufixem *-ec* na s. 12, kde vedle všesl. starých jmen typu *lovec*, *borec* a ústrojných domácích novotvarů typu *četeč*, *kradeč*, *tvoreč* jsou také evidentní rusismy, např. *vladélec*, *přišeléc*. Ty nemají domácí slovo tvorné zázemí (pro význam „přistěhovalc“ čekáme **došléc*), *vladélec* má přízvuk na nečekaném místě (čekali bychom **vladéc*, příp. **vladéec*) a nemají ani očekávaný význam (u *vladélec* podle sémantiky základního slovesa čekáme „kdo ovládá nějakou činnost, kdo něco dobře umí, kdo je šikovný“, nikoliv doložené „držitel, vlastník“, ukazující na přejetí; *přišeléc* je v bulh. dokonce stylisticky zabarvené). V takových případech je na místě pojednat o slovech domácích odděleně od uvedení slov přejatých. Je to těžký úkol, ale pro cizince je potřebný.

Cizinci-filologové zpravidla znají některé základní skutečnosti z historické mluvnice, zejména jevy obecně slovanské. Na ně je možno navazovat a z nich lze i vycházet také pro popisy jevů, shodných jen zdánlivě. Je kladem publikace, že se postupuje synchronně a tedy se nedělají rozsáhlé exkursy do jazykové minulosti. Přece však v některých případech by bylo možno určitě zvláštnosti zdůvodnit lépe, kdyby se osvětlily i historicky. Např. na s. 24 při výkladu tvoření jmen na *-(l)šite* by bylo vhodné připomenout, že některá jména jsou neologismy bulharských obrozenců. Nebo na s. 119 k výkladu o tvoření adj. od jmen živočichů připomínáme potřebu osvětlit neočekávané hláskové změny. Je-li od *goveđo* adj. *goveždi*, tedy po *-dj-* → *-žd-*, a od *lišica* adj. *lišiči*, tedy po palatalizaci, nečekáme od základu *pat*, obsaženého v *patka*, *patica* „kachna, husa“ adj. *pači*, kterého se užívá, ale spíše **pašti*. Zvědavému cizinci je třeba říci, že jde o zjednodušení očekávané podoby **pačči*. A podobně i adj. *gáši* „husi“, které pochopíme, jen víme-li, že od psl. **goss* je v bulh. jen deminutivum, tedy *-š-* < *-skj-*. Tyto výklady zcela chybějí.

Do publikace se dostaly i některé takové formulace, které z pohledu Bulhara vypadají nevinně, u cizince však mohou vyvolat závažná nedorozumění. Např. na s. 21 u jmen se sufixem *-lk(a)* je mezi subst. tvořenými od sloves 1. a 3. časování typu *pokázalka*, *iztriválka*, *obuválka*, *slušálka* apod.) vše jména pomůcek od nedokonavých sloves na *-am*) uvedeno také *párzálka* bez udání významu. Bulhar ví, že toto slovo znamená „klouzačka“, tedy místo činnosti, vyjádřené slovesem *párzáljam se*; tedy nejde o pomůcku. Avšak cizinec, který vždy nemusí znát přesně ani sémantiku výchozího slovesa, ani užití odvozovaného substantiva, si toto sotva uvědomí už proto, že subst. *párzálka* je třeba morfematicky rozložit ne *párza-lka*, jak by si domyslel z výkladu, ale *párz-al-ka*, tedy jde o příponu *-ka* k *párz-*, rozšířenému o *-al-*, zabarveným expresivně. Začne-li nepoučený cizinec uvažovat, ke kterému slovesu by mohl subst. *párzálka* patřit, napadne ho nejspíše sloveso *párza* „smažím“, a vydedukuje si, že podle analogie k *piša* — *pisach* — *pisálka*, *maža* — *mazach* by mohl být minulý čas **párzach* a od minulého kmene subst. na *-lka* s významem „pánev“ či „obracečka“ nebo jiné jméno pomůcky. Z tohoto důvodu je třeba volit příklady, které by nezaváděly, zejména se vyvarovat slov polysémantických a takových, pro něž je typické užití v přeneseném významu. Takovým zavádějícím příkladem se autorka nevyhnula, i když jich není mnoho. Nutno upozornit na tyto: na s. 26 u jmen na *-ba* je správně uvedeno několik jmen dějových (*borbá*, *tvorbá*, *krážba* ...) a výsledkových (*rezbá*, *moibá* ...). Dostala se sem však i jména jako *izlóbba*, *narédba*, která by uváděna být neměla, poněvadž nejsou ani dějová, ani výsledková, ale užívaná v přeneseném smyslu. A na s. 140 mezi slovesy s *n*-ovým sufixem pro vyjádření dokonavosti anebo počínavosti děje je uvedeno *sedne*, *legne*, *kapne*, *cájne* „rozkvete“ aj., což jsou případy navzájem nesrovnatelné. Některá z těchto sloves, např. bulharské *sedne*, *legne*, jsou stará inchoativa k stavovým slovesům typu *sedět*, *ležet*, mající jiný základový vokál, zatímco jiná jsou až nová perfektiva, často nemající v jiných slovanských jazycích obdobné tvary.

Na konci publikace je uveden seznam literatury; autorka výslovně uvádí, že nejde o soupis publikací, z nichž bylo čerpáno. Jde o nejdůležitějších 18 titulů, vhodných pro Nebulhary, mezi nimi i o průkopnickou studii Dokulillovu Tvoření slov v češtině.

Všimli jsme si podrobněji některých autorčiných postupů proto, abychom dovodili, v čem je odlišný přístup k cizincům oproti domácím mluvčím. Jsme přesvědčeni, že sbírka určená pro osvojení bulharštiny cizinci bude obsahovat publikace, které tyto zásady dodrží. Jinak se domníváme, že publikace V. Radevové je přínosná a zejména faktograficky velice instruktivní.

Vladimír Šaur

Leszek Bednarczuk a kol.: Języki indoeuropejskie. Tom II. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988. 12 + 618 stran.

V nedlouhém časovém rozmezí vyšel nyní druhý díl pozoruhodné polské publikace, o jejímž prvním dílu jsme referovali v SPFFBU A 33 (1985), s. 163—164. Tento druhý díl obsahuje následující části: Italské jazyky, Románské jazyky, Keltské jazyky, Germánské jazyky, Baltské jazyky a Slovanské jazyky. Následuje ještě krátký doslov, velmi důkladný rejstřík slov a tvarů [114 stran] a anglický obsah. Struktura jednotlivých oddílů (pododdílů) je stejná jako v první části: postavení skupiny jazyků v rámci indoevropské rodiny (jazyka v rámci skupiny), gramatická charakteristika (fonologie, morfologie, syntax), charakteristika slovní zásoby, historie jazyka (písemnictví), dialekty, drobné ukázky textů, bibliografie a mapa. Všude bohužel chybí soustavný výklad o grafice.

Autory jednotlivých oddílů jsou známí polští jazykovědci, většinou starší nebo i nejstarší generace. Tím je zaručena vysoká úroveň zpracování výkladů o jednotlivých indoevropských větvích. Zřejmě chyby bychom v těchto výkladech těžko hledali. V následujících poznámkách chceme jen reprodukovat názory autorů na některé sporné otázky (zejména tam, kde zastáváme odlišný názor) a uvést některé pozitivní nebo negativní aspekty způsobu uspořádání výkladu v jednotlivých oddílech.

V oddílu věnovaném staroitalským jazykům zabírá nejvíce místa výklad o latinském hláskosloví a latinském lexiku. Málo místa (jen dvě stránky petitu na konci oddílu) je zato věnováno ostatním jazykům staré Itálie. Jen zcela krátce se mluví o vztazích mezi latinou a ostatními staroitalskými jazyky; autor [J. Safarewicz] zjevně počítá s původní italskou jednotou (s. 518). Zcela postrádáme aspoň základní informací o etruštině — o pokusech dokázat její indoevropský charakter a o její významné úloze v jazykovém vývoji na Apeninském poloostrově. — Románské jazyky vznikly podle názoru W. Mańczaka spíše z klasické latiny než z latiny lidové (tento názor zastává jen mizivá menšina romanistů). Autor je znám svými antistrukturalistickými postoji a uplatňováním statistických metod v diachronickém bádání. To se projevuje i v recenzované knize: M. odmítá dichotomii *langue* — *parole* a zdůrazňuje rovnici *Jazyk = texty* (s. 577, 635). — Oddíl věnovaný keltským jazykům [L. Bednarczuk] přináší na necelé stovce stran maximum informací o této zvláštní indoevropské větvi. Po všeobecné charakteristice keltských jazyků následují pododdíly věnované jazykům goidelským, britanským a teprve na konci pozůstatkům jazyků kontinentálních Keltů (B. zde rozlišuje pouze galštinu a keltiberštinu!). Poměrně mnoho místa je věnováno gramatické stavbě staré irštiny, ale jsou tu výstižně (byť i stručněji) popsána i novější a nejnovější vývojová stádia všech goidelských a britanských jazyků. Toto poučení je velmi důležité, protože jde o těžko přístupné informace.